

משטר של עליונות יהודית מהים עד הירדן: זהו אפרטהייד

בין הים לירדן חיים למעלה מ-14 מיליון בני אדם – כמחציתם יהודים וכמחציתם פלסטינים. התפיסה המקובלת – בזירה הציבורית והמשפטית, בשדה הפוליטי ובשיח התקשורתי – היא שבשטח זה פועלים שני משטרים מקבילים, הנפרדים זה מזה על הקו הירוק. משטר אחד מתנהל בתוך גבולות ישראל הריבונית, הוא דמוקרטי וקבוע, וחיים בו כתשעה מיליון בני אדם, כולם אזרחים ישראלים. המשטר השני מתנהל בשטחים שישראל כבשה ב-1967. בשטחים אלה, שמעמדם הסופי אמור להיקבע במשא ומתן עתידי בין הצדדים, חיים כחמישה מיליון נתינים פלסטינים תחת כיבוש צבאי זמני.

אלא שהבחנה זו הפכה, ברבות השנים, לתלושה מהמציאות. היא מתעלמת מהעובדה שמצב דברים זה שריר וקיים כבר למעלה מחמישים שנה – רובן המכריע של שנות קיום המדינה; היא אינה לוקחת בחשבון את מאות אלפי המתנחלים היהודים הגרים ביישובי קבע ממזרח לקו הירוק – אך מנהלים את חייהם כאילו חיו ממערב לו; היא מדלגת מעל הסיפוח דה-יורה של מזרח ירושלים ומעל הסיפוח דה-פקטו של הגדה המערבית; אך מעל הכול – הבחנה זו מטשטשת את קיומו של עקרון מארגן אחד המיושם בכל המרחב שבין הים לירדן: קידום והנצחת עליונותה של קבוצה אחת של בני אדם – יהודים – על קבוצה אחרת – פלסטינים. כל אלה מובילים למסקנה שאלה אינם שני משטרים מקבילים שרק במקרה פועלים על פי אותו עקרון, אלא שזהו משטר אחד המנהל את כל השטח, שולט על כל האנשים החיים בו ופועל על פי אותו עיקרון מארגן.

בעת הקמת בצלם ב-1989, [המנדט](#) שקבענו לעבודת הארגון הוגבל לגדה המערבית (כולל מזרח ירושלים) ולרצועת עזה ובצלם לא עסק במצב זכויות האדם בתוך שטחי מדינת ישראל שקמה ב-1948 או במבט כולל על כל השטח שבין הירדן לים. עם זאת, בהינתן העובדות המצויינות לעיל ובפומביות הגוברת והולכת הניתנת לעיקרון מארגן זה בשנים האחרונות – כמו בחוק יסוד הלאום ובכוונות הסיפוח המוצהרות – לא ניתן להבין כיום את המתרחש בשטחים במנותק מהמתרחש בכל השטח הנמצא בשליטתה של ישראל והמושגים בהם אנו משתמשים בשנים האחרונות כדי לשקף את המציאות – כמו "כיבוש מתמשך" או "מציאות של מדינה אחת" – אינם הולמים עוד. כדי להמשיך ולהיאבק באופן אפקטיבי בהפרות זכויות האדם, הכרחי לבחון ולאפיין את המשטר האחד השולט בכל השטח.

זו מטרתו של המסמך הנוכחי: הוא עוסק בתיאור האופן שבו פועל המשטר הישראלי כדי לקדם את מטרותיו בכל השטח שבשליטתו. הוא אינו מהווה סקירה היסטורית ואינו מבצע שיפוט בדיעבד של התנועות הלאומיות היהודיות והפלסטיניות. אף כי אלה, כמובן, שאלות חשובות – אלו אינן שאלות שארגון זכויות אדם יכול ואמור להכריע בהן. במקום זאת, מסמך זה מציג את העקרונות המנחים את המשטר, מדגים כיצד הוא מיישם אותם ומצביע על המסקנה הנגזרת מכל אלה בנוגע להגדרת המשטר וביחס לזכויות האדם.

הפרד, נתק ומשול

המשטר הישראלי מיישם, בכל השטח שבין הים לירדן, חוקים, פרקטיקות ואלימות מדינה שתכליתם לקדם ולהנציח את עליונותה של קבוצה אחת של בני אדם – יהודים – על קבוצה אחרת של בני אדם – פלסטינים. אחד הכלים המרכזיים באמצעותם פועל המשטר כדי לקדם מטרה זו הוא באמצעות הנדסת המרחב באופן שונה עבור כל אחת משתי הקבוצות.

האזרחים היהודים החיים בשטח שבין הירדן לים מנהלים את חייהם כאילו מדובר במרחב אחד (להוציא רצועת עזה). לקו הירוק כמעט שאין משמעות עבורם והשאלה האם הם חיים מצידו המערבי – בשטחה הריבוני של המדינה, או מצידו המזרחי – בהתנחלויות שלא סופחו לשטח זה באופן פורמלי, אינה רלוונטית לזכויותיהם או מעמדם.

לעומת זאת, השאלה של מקום המגורים היא קריטית לפלסטינים. המשטר הישראלי חילק את השטח ליחידות שונות, הנבדלות באופן שבו הוא שולט בהן ומגדיר אותן ובזכויות הניתנות לתושביהן הפלסטינים. חלוקה זו רלוונטית רק לאוכלוסייה זו וכך אותו מרחב פיזי שעבור היהודים הוא רציף, מהווה עבור הפלסטינים [פסיפס המפורק לפיסות שונות](#):
- פלסטינים הגרים באזורים שהוגדרו כחלק משטחה הריבוני של ישראל ב-1948 ("ערביי ישראל"), המהווים כ-17% מכלל האזרחים בשטח זה, הם אזרחים ישראלים. ככאלה, הם נהנים מזכויות רבות הנלוות למעמד זה, ואולם (כמפורט בהמשך) הם [אינם](#) נהנים – לא על פי החוק הישראלי ולא על פי הפרקטיקה הנוהגת – מאותן זכויות מהן נהנים האזרחים היהודים.

- **במזרח ירושלים**, הכוללת כ-70 אלף דונם שישראל סיפחה לשטחה ב-1967 בניגוד להוראות המשפט הבינלאומי, חיים כ-350 אלף פלסטינים שהוגדרו על ידי ישראל כתושבי קבע. מעמד זה מאפשר להם לגור ולעבוד בישראל ללא צורך באישורים מיוחדים, לקבל זכויות סוציאליות וביטוח בריאות ולהצביע בבחירות העירוניות. ואולם, להבדיל ממעמד האזרחות, שר הפנים יכול לבטל את מעמד תושבות הקבע על פי שיקול דעתו המוחלט, ובנסיבות מסוימות מעמד זה אף יכול לפקוע מאליו.
- את שאר שטח **הגדה המערבית** ישראל לא סיפחה לשטחה באופן פורמלי, אך היא בכל זאת מתנהלת בו כאילו זהו שטחה שלה. בשטח זה חיים למעלה מ-2.6 מיליון נתינים פלסטינים בעשרות מובלעות המנותקות אחת מהשנייה, תחת משטר צבאי נוקשה וללא זכויות פוליטיות. בכ-40% משטח זה העבירה ישראל חלק מהסמכויות האזרחיות לרשות הפלסטינית – ואולם זו כפופה לישראל וממילא יכולתה לממש אפילו סמכויות מוגבלות אלה תלויה בהסכמה ישראלית.
- **ברצועת עזה** חיים כשני מיליון פלסטינים, גם הם ללא זכויות פוליטיות. ב-2005 הסיגה ישראל את כוחותיה מהרצועה, פינתה את כל ההתנחלויות שהקימה בה והתנערה מכל אחריות לגורלם. ב-2007 השתלט חמאס על הרצועה וישראל הטילה עליה מצור, המוטל עד היום. בכל השנים האלה, ישראל ממשיכה לשלוט, מבחוח, כמעט על כל היבט בחייהם של תושבי הרצועה.

לכל יחידה מיחידות אלו הצמידה ישראל חבילת זכויות שונה הניתנת לפלסטינים הגרים באותה יחידה – כולן חלקיות בהשוואה לחבילת הזכויות הניתנת לאזרחים היהודים. בשל חלוקה זו, קידום עיקרון העליונות היהודית נעשה באופן שונה בכל אחת מהיחידות והעוול הנגרם כתוצאה מכך שונה: מציאות החיים של פלסטיני בעזה הנצורה שונה מזו של נתין בגדה, אשר שונה מזו של תושב קבע בירושלים או של אזרח פלסטיני בתוך הקו הירוק. ואולם הבדלים אלה הם רק היבטים שונים של היותם של כל הפלסטינים החיים תחת המשטר הישראלי נחותים במעמדם ובזכויותיהם לעומת היהודים החיים באותו שטח.

להלן נפרט ארבע מהדרכים העיקריות שבהן מבקש המשטר הישראלי לקדם את העליונות היהודית. שתיים מהן מיושמות באופן דומה בכל השטח: הגבלות על הגירה של לא יהודים והשתלטות על קרקעות פלסטיניות לצורך בניית יישובים ליהודים בלבד – במקביל ליצירת מובלעות לפלסטינים על חלק קטן מהשטח. השתיים האחרות מיושמות בעיקר בשטחים: הגבלות דרקוניות על חופש התנועה של פלסטינים שאינם אזרחים ושליטת זכויות פוליטיות מהם. הסמכויות בנוגע לכל היבטי החיים האלו נתונות באופן מוחלט בידיה של ישראל – הסמכות האחת והיחידה הקובעת ומנהלת, בכל מקום בין הים והירדן, את מרשם האוכלוסין, את משטר הקרקעות, את הזכות – או מניעתה – לנוע, להיכנס, או לצאת, ואת פנקס הבחורים.

א. הגירה – ליהודים בלבד:

כל היהודים בעולם, ילדיהם, נכדיהם – ובני זוגם – **זכאים** להגר לישראל בכל עת ולקבל אזרחות ישראלית, על כל הזכויות הנלוות אליה. מעמד זה יינתן להם גם אם יבחרו לגור באחת ההתנחלויות שבגדה המערבית, שבאופן פורמלי אינן חלק משטחה הריבוני של ישראל.

להבדיל, למי שאינם יהודים, אין זכות לקבל מעמד בשטחים שבשליטת ישראל ואפשרות זו כפופה לשיקול דעתם הכמעט מוחלט של בעלי התפקידים הרלוונטיים – שר הפנים (**בשטחה הריבוני של ישראל**) או המפקד הצבאי (**בשטחים**). אף כי פורמלית התפקידים מפוצלים, העיקרון המארגן זהה: פלסטינים הגרים במדינות אחרות אינם יכולים להגר לשטחים אלה, גם אם הם עצמם, הוריהם, או סבם וסבתם נולדו וגרו בהם בעבר. הדרך היחידה עבור פלסטינים להגר לשטחים שבשליטת ישראל היא באמצעות נישואים למי שכבר גרים בהם – אזרחים, תושבים או נתינים – בכפוף לשורה של תנאים ולאישור ישראלי.

ישראל מקשה לא רק על הגירה של פלסטינים ממדינות אחרות לשטחים שבשליטתה, אלא גם על מעבר של פלסטינים בין היחידות השונות כאשר מעבר כזה יכול להוביל, לתפיסת המשטר, לשדרוג במעמד. כך, למשל, פלסטינים אזרחי ישראל או תושבי מזרח ירושלים יוכלו לעבור לגור בגדה המערבית ללא קושי – אף כי בכך הם יסכנו את זכויותיהם ואת מעמדם. לעומת זאת, למעט מקרים חריגים ביותר הנתונים לשיקול דעתם של גורמים ישראליים, לנתינים פלסטינים תושבי השטחים אין דרך לקבל אזרחות ישראלית ולעבור לגור בתוך שטחה הריבוני של המדינה.

המדיניות הישראלית בכל הנוגע לאיחוד משפחות ממחישה עיקרון זה: מזה שנים, מערימה ישראל קשיים על בני זוג שכל אחד מהם גר ביחידה שונה בשטח שבשליטתה. במהלך השנים הגבלות אלה הקשו – ולא פעם מנעו – מפלסטינים תושבי יחידה אחת שנישאו לפלסטינים תושבי יחידה אחרת לקבל בה מעמד. בשל מדיניות זו עשרות אלפי משפחות אינן יכולות לחיות יחד ולקיים חיים משותפים. ואולם במקרים שבהם אחד מבני הזוג הוא **תושב רצועת עזה**, מאפשרת להם ישראל לחיות יחד ברצועה, כאשר במקרים שבהם בן הזוג השני הוא תושב הגדה – עליו להתחייב שהמעבר יהיה לצמיתות. בנוסף, ב-2003 חוקקה הכנסת **הוראת שעה** – התקפה עד היום – האוסרת על הענקת תושבות קבע או אזרחות ישראלית לפלסטינים תושבי השטחים שנישאו לישראלים. זאת, להבדיל מאזרחים של מדינות אחרות היכולים לקבל מעמד

בישראל בנסיבות אלה. במקרים חריגים, ובכפוף לאישור של שר הפנים, תושבי הגדה המערבית שנישאו לישראלים יכולים לקבל מעמד בישראל – אולם זהו מעמד זמני בלבד, שאינו מזכה בזכויות סוציאליות.

ישראל אינה מקשה על פלסטינים רק לרכוש מעמד בשטח שבשליטתה, אלא היא גם מעמידה בספק את זכותם של תושבי השטחים – ובהם גם תושבי מזרח ירושלים שסופחו לישראל – להמשיך ולגור בשטח שבו נולדו וגדלו. מאז 1967 [שללה](#) ישראל את מעמדם של כרבע מיליון תושבי הגדה המערבית (כולל מזרח ירושלים) ורצועת עזה, בין השאר בטענה ששהו מחוץ לשטחים במשך יותר משלוש שנים, ביניהם גם אלפי [ירושלמים](#) שעברו לגור כמה קילומטרים מזרחה מביתם, בשטח הגדה המערבית שלא סופח רשמית לישראל. מכל אלה נשללה הזכות לשוב לבתיהם, למשפחתם ולמקומות שבהם נולדו וגדלו.

ב. השתלטות על קרקעות לטובת היהודים, דחיקת הפלסטינים למובלעות קטנות וצפופות:

ישראל מיישמת בכל השטח מדיניות של ייחוד המרחב, המושתתת על התפיסה שהקרקע היא משאב שנועד לשרת כמעט אך ורק את הציבור היהודי. על פי תפיסה זו, ניהול משאבי הקרקע נעשה לצורך פיתוח והרחבתם של יישובים יהודיים ולהקמתם של יישובים חדשים עבורם, תוך נישול הפלסטינים ודחיקתם למובלעות קטנות וצפופות. מאז 1948 יושמה מדיניות זו בנוגע לאדמות בגבולות ישראל הריבונית, ומאז 1967 גם בשטחים הכבושים. ב-2018 אף עוגן עקרון זה בחוק יסוד: ישראל – מדינת הלאום של העם היהודי, שקבע כי "המדינה רואה בפיתוח התיישבות יהודית ערך לאומי, ותפעל על מנת לעודד ולקדם הקמה וביסוס שלה".

בתוך גבולותיה הריבוניים חוקקה המדינה [חוקים מפלים](#), ובראשם [חוק נכסי נפקדים](#), שאיפשרו לה השתלט על שטחים נרחבים שהיו שייכים לפלסטינים. אלה כוללים [מיליוני דונמים](#) של יישובים שתושביהם גורשו או נמלטו ב-1948 מבתיהם ושישראל מנעה מהם לשוב אליהם. המשטר הישראלי גם צמצם משמעותית את שטחי המחייה והפיתוח העומדים לרשות המועצות והיישובים הפלסטיניים וכיום עומדים לרשותם שטחים מצומצמים הכוללים בעיקר את השטח הבנוי, המהווים פחות משלושה אחוזים משטח [המדינה](#). פעולות אלה הביאו לכך שכיום [מעל 90%](#) מהקרקעות שבתוך שטחה הריבוני של ישראל נמצאות בשליטת המדינה.

על הקרקעות עליהן השתלטה בתוך שטחה הריבוני הקימה המדינה מאות יישובים עבור האוכלוסייה היהודית – ואף לא יישוב אחד עבור האזרחים הפלסטינים. זאת, למעט מספר כפרים ועיירות שנועדו לרכז את [האוכלוסייה הבדואית](#) – שנושלה ממרבית זכויות הקניין שלה: מרבית הקרקעות שבהן חיו הבדואים הופקעו ונרשמו כאדמות מדינה, יישובים בדואים רבים הוגדרו כ"לא מוכרים" ותושביהם הוכרזו כ"פולשים". על אדמותיהם ההיסטוריות, הקימה המדינה יישובים [ליהודים בלבד](#).

המשטר הישראלי מטיל [הגבלות](#) קיצוניות על כל פיתוח ובנייה בקרקעות המעטות שנותרו ביישובים הפלסטיניים שבתוך גבולות הקו הירוק, לא מכין עבורם תכניות מתאר שישקפו את צורכי התושבים ומותיר את שטח השיפוט שלהם כמעט ללא שינוי – על אף הגידול באוכלוסייה. כתוצאה מכך, הפכו יישובים אלה למובלעות קטנות וצפופות, שתושביהן נאלצים, בהיעדר ברירה אמיתית, [לבנות ללא היתרים](#).

המדינה לא הסתפקה באי-הקמה של יישובים חדשים לאזרחים הפלסטינים, אלא גם קבעה [בחוק](#) שוועדות קבלה במאות יישובים קהילתיים רשאיות לדחות מועמדים על בסיס "אי התאמה תרבותית" וכך למנוע מפלסטינים לגור ביישובים שנועדו ליהודים. [הערים](#) בישראל פתוחות אמנם באופן רשמי לכל אזרחי המדינה, אך רק 10% מהאזרחים הפלסטינים גרים בהן – וגם שם הם נדחקים לרוב לשכונות נפרדות, בין השאר בשל מחסור בשירותים כמו חינוך ודת, בשל מחירי הדירות הגבוהים בשאר חלקי העיר או בשל הפליה במכירה של קרקעות ושל דירות מגורים.

עיקרון מארגן זה יושם על ידי המשטר הישראלי לאחר 1967 גם בשטח הגדה המערבית (כולל בשטחים שסופחו רשמית לשטחה המוניציפלי של ירושלים): למעלה משני מיליון דונמים של קרקע – כולל שטחי מרעה ושטחים חקלאיים – [נגזלו](#) מהנתינים הפלסטינים בעילות שונות ושימשו את ישראל, בין השאר, להקמה ולהרחבה של התנחלויות, ובכלל זה שטחן הבנוי, שטחיהן החקלאיים, ואזורי תעשייה. כל ההתנחלויות הן שטח צבאי סגור ועל הפלסטינים נאסר להיכנס אליהן ללא היתר. נכון להיום ישנן למעלה מ-280 [התנחלויות](#) ברחבי הגדה (כולל [מזרח ירושלים](#)), בהן חיים למעלה מ-600 אלף אזרחים יהודים. קרקעות נוספות נגזלו לצורך סלילת מאות קילומטרים של כבישים עוקפים שישרתו את המתנחלים.

עבור הנתינים הפלסטינים הקימה ישראל [מערכת תכנון](#) נפרדת שמטרתה העיקרית היא מניעת בנייה ופיתוח. זאת, בין אם באמצעות הגדרה של שטחים נרחבים כאסורים בבנייה באמצעות הכרזה עליהם כ"אדמות מדינה", שטחי אש", "שמורות טבע" או "גנים לאומיים", ובין אם באמצעות הימנעות מהכנת תכניות מתאר הולמות עבור היישובים הפלסטיניים, שישקפו את צרכיהם הנוכחיים והעתידיים בשטחים

המצומצמים שנתרו. עיקר עיסוקה של מערכת תכנון זו הוא [הריסת מבנים](#) שנבנו, גם כאן בהעדר ברירה, ללא היתר. כתוצאה מכך נותרו רוב הפלסטינים כלואים בעשרות מובלעות צפופות כשבנייה חדשה מחוץ למובלעות אלה – כולל בניית תשתיות ומבני ציבור – אסורה כמעט לחלוטין.

ג. הגבלות על חופש התנועה של הפלסטינים

ישראל מאפשרת לאזרחיה ולתושביה – היהודים והפלסטינים – מעבר חופשי בין השטחים השונים שבשליטתה, למעט כניסה לרצועת עזה אותה הגדירה "שטח עויין" ואיסור (בעיקר פורמלי) על כניסה לשטחים שהועברו לכאורה לאחריותה של הרשות הפלסטינית ("שטחי A"). במקרים חריגים, אזרחים ותושבים פלסטינים מקבלים היתר כניסה לרצועת עזה.

נוסף לכך, לכל אזרח ישראלי עומדת הזכות לצאת מהמדינה ולחזור אליה בכל עת. לעומתם, תושבי מזרח ירושלים אינם מחזיקים בדרכון ישראלי ושהות ממושכת מחוץ למדינה עלולה להביא לאבדן מעמד התושבות שלהם.

המשטר הישראלי [מגביל](#) באופן שגרתי את תנועתם של תושבי השטחים וככלל אוסר עליהם לעבור בין יחידות השטח השונות הנמצאות תחת שליטתו. תושבי הגדה המערבית המבקשים להיכנס לישראל, למזרח ירושלים או לרצועת עזה נדרשים להגיש בקשה לרשויות הישראליות. על [רצועת עזה](#) הטילה ישראל מצור ב-2007 וכלאה את תושביה בתוכה לאחר שאסרה על כל תנועה של תושבים ממנה ואליה – למעט במקרים מעטים אותם היא מגדירה הומניטריים. תושבי הרצועה המבקשים לצאת ממנה, או פלסטינים מיחידות אחרות המבקשים להיכנס אליה, נדרשים אף הם [להגיש](#) בקשה מיוחדת לצורך קבלת היתר. היתרים אלה ניתנים במשורה והשגתם מבוססת על [משטר היתרים](#) נוקשה ושרירותי, המתנהל ללא שקיפות וללא כללים ברורים, כאשר ישראל רואה בכל היתר שהיא מנפיקה לפלסטיני מעשה חסד ולא זכות המוקנית לו.

בתוך שטח הגדה המערבית שולטת ישראל על כל הכבישים שבין המובלעות הפלסטיניות. שליטה זו [מאפשרת](#) לצבא, בכל עת שירצה, להציב מחסומי פתע, [לסגור כניסות לכפרים](#), [לחסום כבישים](#) או [לאסור מעבר במחסומים](#). ישראל גם הקימה את גדר ההפרדה בתוך שטח הגדה, ולאחר מכן הגדירה קרקעות פלסטיניות – בהן קרקעות חקלאיות – שנותרו ממערב לגדר כ"[מרחב התפר](#)" שהכניסה של תושבי הגדה הפלסטינים אליו מוגבלת וכפופה אף היא לאותו משטר היתרים.

גם נסיעה של פלסטינים תושבי השטחים למדינות אחרות כפופה להסכמה של ישראל, שכלל אוסרת עליהם לטוס דרך שדה התעופה בן גוריון הנמצא בתוך שטחה הריבוני. לכן נדרשים תושבי הגדה המערבית לטוס דרך שדה התעופה בעמאן, אך הם יכולים לעשות זאת רק אם ישראל התירה להם לצאת מהגדה לירדן. בכל שנה, [מונעת](#) המדינה מאלפים מתושבי הגדה לחצות את הגבול, ללא כל נימוק. תושבי רצועת עזה נאלצים לנסוע דרך מעבר רפיח – המופעל על ידי מצרים. נסיעה כזו מחייבת את היות המעבר פתוח, את הסכמת השלטון המצרי, ונסיעה ממושכת בתוך שטח מצרים. במקרים חריגים בלבד [מתירה](#) ישראל לתושבי הרצועה לנסוע בנסיעה מאובטחת דרך שטחה ודרך הגדה המערבית, על מנת לצאת לירדן ומשם לשאר העולם.

ד. שלילת הזכות להשתתפות פוליטית מפלסטינים

פלסטינים אזרחי המדינה, בדומה לאזרחים היהודים, יכולים לפעול ברמה הפוליטית כדי לקדם את מטרותיהם, ובכלל זה להשתתף בבחירות לכנסת, לבחור את נציגיהם, להקים רשימות משלהם או להצטרף לרשימות קיימות. בד בבד, נעשים ניסיונות מתמשכים לגרום לדה-לגיטימציה של נבחרי הציבור הפלסטינים – [בהובלת הגורמים הבכירים ביותר](#) במערכת הפוליטית – וניסיונות [לפגוע בזכות](#) להשתתפות פוליטית של האזרחים הפלסטינים.

כחמישה מיליון הנתונים הפלסטינים החיים בשטחים הכבושים [אינם שותפים](#) במערכת הפוליטית השולטת בחייהם וקובעת את עתידם. תיאורטית, רובם יכולים להשתתף בבחירות לרשות הפלסטינית, ואולם סמכויותיה של זו מוגבלות. כך שגם אם הבחירות לה היו מתקיימות כסדרן (בחירות לרשות התקיימו לאחרונה בשנת 2006), חייהם של התושבים הפלסטינים היו [ממשכיכים](#) להיות כפופים להחלטותיו ולרצונותיו של המשטר הישראלי המחזיק בהיבטים מרכזיים של השלטון בשטחים. בין היבטים אלה נכללים הגירה, מרשם האוכלוסין, מדיניות הקרקעות והתכנון, חלוקה של משאבי המים, תשתיות התקשורת, יבוא ויצוא ומעל הכול – שליטה צבאית בקרקע, בים ובאוויר.

פלסטינים תושבי מזרח ירושלים נמצאים במצב ביניים: בהיותם תושבי קבע בישראל הם רשאים להשתתף בבחירות המוניציפליות לעיריית ירושלים אך לא בבחירות לכנסת. מאידך, ישראל [מערימה קשיים](#) סביב זכותם להשתתף בבחירות לרשות הפלסטינית.

העדר הזכות להשתתפות פוליטית אינה מתבטאת רק בשלילת הזכות לבחור ולהיבחר אלא גם בשלילת של זכויות פוליטיות אחרות מפלסטינים, ובראשן הזכות לחופש הביטוי והזכות לחופש ההתארגנות. זכויות אלה נועדו לאפשר לבני אדם למתוח ביקורת על השלטון, למחות על מדיניות כזו או אחרת, להתארגן בארגונים שיקדמו את הרעיונות בהם הם מאמינים וככלל לפעול לשינוי חברתי ופוליטי.

שורה של חוקים שחוקקה הכנסת מגבילים את אפשרות העיסוק של ישראלים בנושאים הקשורים למדיניות שמיישם המשטר בנוגע לפלסטינים בכל השטח שבשליטתו, ובכלל זה [חוק החרם](#) ו[חוק הנכבה](#). הנתונים הפלסטינים בשטחים [מוגבלים](#) אף יותר: נאסר עליהם לקיים הפגנות, שורה ארוכה של התארגנויות הוגדרו כאסורות וכמעט כל התבטאות פוליטית נחשבת להסתה. הגבלות אלה נאכפות בשיטתיות על ידי [בתי המשפט הצבאיים](#), שעד היום הביאו לכליאתם של מאות אלפי פלסטינים, ומהווה את אחד המנגנונים העיקריים המתחזקים את הכיבוש. במזרח ירושלים פועל המשטר הישראלי כדי למנוע כל פעילות חברתית, תרבותית או פוליטית המיוחסת באופן כלשהו לרשות הפלסטינית.

פיצול המרחב ליחידות נפרדות מקשה גם הוא על הפלסטינים לקיים מאבק פוליטי אחד נגד מדיניותו של המשטר הישראלי. ההחלה של חוקים ונהלים שונים בכל יחידת שטח, ההקצאה של זכויות שונות לתושבים הפלסטינים, ההגבלות הדרקוניות על התנועה – מייצרים קבוצות מובחנות וכך הפיצול שכופה ישראל על הפלסטינים מאפשר לה לא רק לממש את החזון לעליונות יהודית ולהנציח אותה אלא גם להקשות על ההתנגדות לו ועל המחאה נגדו.

לא לאפרטהייד: זה המאבק שלנו

המשטר הישראלי השולט על כל השטח בין הירדן לים מקדם ומבקש להנציח עליונות יהודית בכל השטח שבשליטתו. כדי להשיג את מטרתו זו, חילק המשטר את השטח ואת האוכלוסייה הפלסטינית ליחידות שונות, כשלכל יחידה הוצמדה חבילת זכויות שונה הניתנת לפלסטינים הגרים בה – כולן נחותות מאלה הניתנות לאזרחים היהודים החיים בשטח שבשליטתו של אותו משטר. במסגרת מדיניות זו, נשללת רק מהפלסטינים שורה ארוכה של זכויות, בהן זכותם להגדרה עצמית.

מדיניות זו מבוססת על הנדסה דמוגרפית של המרחב באמצעות החוקים והצווים המאפשרים הענקת אזרחות ישראלית לכל היהודים בעולם ולבני משפחותיהם וכמעט שאינם מאפשרים את הענקתה לפלסטינים; הנדסה פיזית של המרחב באמצעות השתלטות המדינה על מיליוני דונמים, הקמת יישובים ליהודים בלבד, ודחיקת הפלסטינים למובלעות קטנות וצפופות; הנדסת התנועה בכל המרחב של תנועת הנתונים הפלסטינים; והנדסה פוליטית של המציאות כך שמיליוני פלסטינים אינם יכולים להשתתף בקביעת עתידם, בעוד ישראל מנהלת את חייהם תחת משטר כיבוש.

משטר המפעיל חוקים, פרקטיקות ואלימות מאורגנת שתכליתם לקדם ולהנציח, בכל השטח, את עליונותה של קבוצה אחת של בני אדם על קבוצה אחרת של בני אדם הוא משטר אפרטהייד. משטר זה לא נולד ביום אחד ולא נהגה בנאום אחד. מדובר [בתהליך הדרגתי](#) שהתמסד, התגבש והתבהר לאורך זמן, כשבמהלך השנים הונהגו עוד ועוד מנגנונים בחוק ומומשו עוד ועוד פרקטיקות במציאות שנועדו לקדם את העליונות היהודית בכל השטח. הצטברותם של צעדים אלה, ביטויים הנרחב בחקיקה ובפרקטיקה הפוליטית, והגיבוי הציבורי והמשפטי שניתן להם – הם המבססים את המסקנה אליה הגענו, שהרף המחייב את הגדרת המשטר כאפרטהייד נחצה.

אם מדובר במשטר המתעצב ומיושם כך כבר שנים ארוכות, מה השתנה כעת? מדוע אנו מפרסמים נייר עמדה זה דווקא ב-2021? השינוי העיקרי בשנים האחרונות נמצא בכוננות ובמוטיבציה של נציגי המשטר, כמו גם של גופים רשמיים, לעגן חוקתית את העיקרון של העליונות היהודית ולהצהיר באופן פומבי על כוונותיהם. שיאו של תהליך הסרת המסיכות היה בחקיקת [חוק יסוד: ישראל – מדינת הלאום של העם היהודי](#) ובכוונות המוצהרות בנוגע [לסיפוח דה-יורה](#) של חלקים מהגדה המערבית, שביטלו את מראית העין שישראל הקפידה לנסות וליצור במשך שנים ארוכות.

חוק היסוד החדש, שנחקק ב-2018, מעגן את הזכות להגדרה עצמית של העם היהודי – ושלו בלבד – וקובע שהבחנה בין יהודים (בישראל ובעולם כולו) ללא יהודים היא הבחנה יסודית ולגיטימית. על בסיס הבחנה זו, הוא מתיר אפליה ממוסדת בתחומי ההתיישבות, הדיור, הקרקע, האזרחות, השפה והתרבות לטובת היהודים. עקרונות אלה הנחו ברובם את המשטר הישראלי גם קודם לחקיקת חוק זה, ואולם עיגון העליונות היהודית כעקרון חוקתי מחייב בחוק יסוד – להבדיל מחוקים רגילים או מפרקטיקה של רשויות אותה ניתן לתקוף – לא רק מעביר לכל מערכות השלטון מסר לפיו ראוי לפעול לקידום העליונות היהודית בכל השטח בו שולטת ישראל, אלא מחייב אותן לנהוג כך.

גם כוונות הסיפוח דה-יורה של חלקים נוספים מהגדה המערבית לשטחה הריבוני של ישראל מגשרות על הפער בין המעמד הרשמי של השטחים וההצהרות הריקות בנוגע לנכונות לקיים משא ומתן על עתידם לבין העובדה שבעולם האמיתי ישראל כבר מזמן סיפחה דה-פקטו את הגדה. אמנם, בניגוד להצהרות צעד זה לא מומש בסופו של דבר לאחר יולי 2020, ומאז הושמעו בעניין בליל של הכרזות סותרות, לכאן ולכאן, מצד גורמים רשמיים שונים. כך או כך, ובלי קשר לשאלה איך ומתי תתקדם ישראל עם וריאציה כזו או אחרת של סיפוח פורמלי, כוונות הסיפוח והשליטה הישראלית הקבועה בכל השטח הוכרזו כבר בגלוי על ידי הדרגים הבכירים ביותר.

הרציונל של המשטר הישראלי ואופן יישומו דומים לאלה של המשטר שהונהג בדרום אפריקה, שחותר לשמר את עליונותם של האזרחים הלבנים במדינה, בין השאר באמצעות חלוקת האוכלוסייה למעמדות ותת-מעמדות שונים והענקת זכויות שונות לכל אחת מקבוצות אלו. מובן שקיימים הבדלים בין שני המשטרים – בין השאר, שם התבססה החלוקה על חלוקה גזעית וצבע עור ואילו בישראל החלוקה היא על בסיס מוצא לאומי ואתני; שם היה להפרדה ביטוי גם במרחב הציבורי, בצורת הפרדה ממושטרת, רשמית ופומבית בין בני אדם בשל צבע עורם – ביטוי שישראל מקפידה בדרך כלל להימנע ממנו. ואולם ההגדרה של משטר אפרטהייד בשיח הציבורי ובמשפט הבינלאומי אינה מוגבלת למשטרים הזהים בכל פרט למשטר שהונהג בדרום אפריקה, שהרי זהות מוחלטת כזו לא תתקיים לעולם. "אפרטהייד" הפך כבר מזמן למושג עצמאי, שגם עוגן באמנות בינלאומיות, אשר מהותו היא העיקרון המארגן של המשטר: משטר שמקדם באופן שיטתי את עליונותה של קבוצה אחת של בני אדם על פני קבוצה אחרת ואשר פועל להנצחתה של עליונות זו.

הקביעה שהמשטר הישראלי הוא משטר אפרטהייד תקפה למרות שהוא מעולם לא הכריז על עצמו ככזה, ואף להיפך – נציגי המשטר מכריזים שוב ושוב על היותו דמוקרטי. זאת מאחר שהכרזה כזו כלל אינה נדרשת לצורך איפיון המשטר כאפרטהייד, שכן האלמנט המכריע אינו זה הדקלרטיבי אלא העובדתי: מהן הפרקטיקות הנוהגות של המשטר. אמנם, המשטר בדרום אפריקה הכריז על עצמו ככזה ב-1948, ואולם בהינתן הלקחים ההיסטוריים אין זה סביר לצפות שמדינות ינהגו כך כיום ויתנדבו להכריז על עצמן ככאלו. סביר יותר שהתגובה הבינלאומית של רוב מדינות העולם למשטר האפרטהייד בדרום אפריקה תמנע ממדינות אחרות להודות שהן מיישמות משטר דומה וברור שמה שהיה אפשרי ב-1948 אינו אפשרי כיום – לא מבחינה ציבורית ולא מבחינה משפטית.

מכאוב להביט למציאות בעיניים אך מכאוב עוד יותר לחיות תחת המגף. המציאות שתוארה במסמך זה היא קשה וחמורה, אך מובן שהיא יכולה להתדרדר עוד ולהסלים באמצעות יישום של פרקטיקות חדשות – עם עיגון בחוק או בלעדיו. אבל עדיין, בני אדם הם אלו שכוננו משטר זה, הם אלו שיכולים להביא להסלמתו – והם אלו שגם יכולים להחליפו. בדיוק מתוך תקווה זו, ניסחנו את נייר העמדה הזה. הרי אין אפשר להיאבק בעוול, אם לא קוראים לו בשמו: אפרטהייד הוא העיקרון המארגן – אבל זיהויו בתור מה שהוא אינו בבחינת הנפת דגל לבן, אלא בדיוק ההיפך: זוהי קריאה לשינוי.

חתימה בלתי מתפשרת למען עתיד שיהיה מושתת על עקרונות זכויות האדם, חירות וצדק – חיונית כיום יותר מתמיד. ישנן אפשרויות פוליטיות שונות להגשמת עתיד שיהיה מבוסס על עקרונות אלה וההכרעה ביניהן חייבת להיות מופקדת בידיהם של כל בני האדם שאת עתידם היא תקבע. אך את ההכרעה המוסרית החד-משמעית – לא לאפרטהייד – חייבים כולנו לעשות כבר היום.